

Dvě církve, dva sbory a život v nich: Českobratrská církev evangelická a Církevbratrská v sociologické komparaci

Petra Závorková, FSS MU, Katedra sociologie

Na úvod

Občas procházím okolo kostela, fary či „sborového domu“. A pak mě napadá, jak probíhá život za jejich zdmi, jak asi žijí jednotlivé církve a jejich sbory (farnosti). Jak jen vypadají bohoslužby za zdmi tohoto kostela? Jak vůbec funguje církevní společenství scházející se ve vedlejším kostele? A jaké jsou rozdíly mezi oběma sbory a církvemi, ke kterým patří? Nejrůznější otázky můžu klást do nekonečna. Většina z nich se odvíjí od otázky ústřední: jaká je role náboženství v dnešním světě? Někteří sociologové odpověď nabízejí. Jedni poukazují na mizení náboženství (Berger 2005; Wilson 1982; Bruce 2001), jiní uvažují o jeho privatizaci (Luckmann 1967) a další si všímají proměn podoby religiozity (Berger 1997; Davie 2000). S měnící se situací ve světě se vypořádávají nejen teoretici, ale i církve samy. Dobbelaere (1999, 2002) říká, že náboženský vývoj lze sledovat na třech úrovních: individuální, organizační a sociální. Právě tomu, jak fungují dvě církve na úrovni organizační, bych se chtěla věnovat. Na této úrovni způsobují církve svoje uspořádání, požadavky na své členy i formy kontaktu s okolím současné situaci. Některé se zdají být velice aktivní – pořádají přednášky, distribuují tiskoviny, misijně působí, zapojují se do sociální práce. Dávají o sobě, svém učení, činnosti i záměrech vědět a aktivně usilují o získání nových členů. Jiné církve jsou navenek naopak méně aktivní a spíše čekají, kdo si k nim najde cestu sám.

V následujícím textu se budu věnovat právě zmíněné úrovni organizační, a to v kontextu života a fungování dvou vybraných sborů dvou církví – Českobratrské církve evangelické a Církve bratrské. Zaměřím se především na dvě oblasti: formu organizace života sboru a působení církve na život jedince. Problematiku vztahů církve a státu ani pohled členů sboru na fungování dané církve či sboru v tomto textu zkoumat nebudu.

Trocha faktů a historie

Na začátek předložím několik historických a statistických údajů o Českobratrské církvi evangelické i Církvi bratrské. Jejich krátká charakteristika a stručný popis uspořádání usnadní porozumění následujícímu rozboru fungování vybraných sborů.

Krátce o Českobratrské církvi evangelické

Českobratrská církev evangelická¹ (dále jen ČCE) vznikla v roce 1918 sjednocením evangelických církví augsburského (= luterského) a helvetského

¹ V této části čerpám z: *Církev v proměnách času* (1969), rozhovorů s J. Kučerou (2007) a R. Kučerovou

(= reformovaného) vyznání. V současné době je největší u nás uznávanou protestantskou církví. V roce 2001 se k ní při sčítání lidu přihlásilo přibližně 117 000 věřících (ČSÚ 2003).

ČCE vychází z textů Nového i Starého zákona, zapojuje se do ekumenických rozhovorů v rámci ČR i v nadnárodních organizacích. Její správa probíhá podle *presbyterně synodních zásad*.² ČCE se zabývá vedle náboženské činnosti i sociální prací (např. Diakonie, církevní školství). Hlavním představitelem ČCE je synodní senior. Ústředí ČCE tvoří Synod, Synodní rada, Ústřední církevní kancelář, poradní odbory a komise.

Členem ČCE se může stát kdokoli, kdo byl přijat do některého farního sboru ČCE a kdo byl pokřtěn v ČCE nebo v jiné křesťanské církvi (*Církevní zřízení a řády ČCE* 2006: čl. 1).

Krátce o Církvi bratrské

Církev bratrská³ vznikla roku 1868 jako Svobodná evangelická církev česká. Během své existence několikrát změnila název. Byla Svobodnou církví reformovanou, Jednotou českobratrskou a nyní používá název Církev bratrská (dále jen CB). V roce 2001 se k ní přihlásilo necelých 10 000 věřících.

Církev bratrská vychází stejně jako ČCE z učení Starého i Nového zákona. CB se spravuje podle *kongregačně presbyterních zásad*.⁴ V současnosti ji tvoří 63 sborů, jež se dělí do deseti seniorátů. V čele celé CB stojí předseda Rady Církve bratrské. CB je řízena Radou Církve bratrské a odbory (studijní, Diakonie CB, evangelizační, dětský, stavební, internetový, Dorostová unie, Odbor mládeže). Členem CB se může stát kdokoli, kdo se připojí k některému ze sborů CB a podá přihlášku ke členství. Plnoprávné členství v CB je podmíněno křtem.

Výběr konkrétních sborů a získávání dat

V každé ze zvolených církví jsem se rozhodla pro jeden sbor. Výběr konkrétních sborů se řídil několika hledisky. Zvažovala jsem dostupnost sboru, umístění sboru (obec) a ochotu kazatele/faráře i staršovstva spolupracovat na výzkumu. Cílem bylo získat sbory ze stejné lokality (působí na ně stejná místní politika), které

(2007), Filipi (1998) a dokumentu *Obyvatelstvo podle náboženského vyznání v letech 1991–2001* (ČSÚ 2003)

² *Presbyterně-synodní uspořádání* je založeno na několikastupňovém rozhodování. Na začátku stojí sbor, jenž je řízen staršovstvem, v němž má farář pouze poradní hlas. Několik sborů (3-4) se může dobrovolně scházet na presbyterní konferenci. Sbory vytvářejí územní jednotky tzv. senioráty. V rámci seniorátu funguje seniorátní výbor, který řeší problémy seniorátu, sbírá materiály pro konvent a volí zástupce pro konvent. Konvent, kterého se účastní všechny sbory seniorátu, se schází jedenkrát ročně, řeší otázky zadané předchozím konventem, dává podněty na synod. Synod se zabývá problémy vzešlými z konventů, jeho usnesení jsou platná pro celou ČCE. Vrcholným pracovním orgánem je synodní rada zpracovávající podněty ze seniorátu.

³ V této části vycházím z: *Sto let ve službě evangelia* (1980), Filipi (1998) a *Vyznání a řád Církve bratrské* (2006).

⁴ V *uspořádání podle kongregačně-presbyterních zásad* se klade velký důraz na samostatnost sboru. V čele sboru stojí staršovstvo sboru fungující jako správní orgán sboru a členské shromáždění sboru, jenž volí zástupce sboru na konferenci. CB se rozděluje na deset seniorátů, v jejich čele stojí senior. Konferenze, kde se scházejí zástupci všech sborů, se koná jedenkrát za rok a může rozhodovat o důležitých změnách uvnitř CB. Nejdůležitějším orgánem je Rada CB, jež celou CB spravuje a jejíž součástí jsou i odbory.

svolí k pozorování bohoslužeb, s kazatelem/farářem ochotným odpovědět na dotazy ohledně fungování sboru. Na základě těchto kritérií jsem vybrala v ČCE sbor v Hradišti u Nasavrku⁵ a v CB sbor v Chrudimi.

Data o vybraných sborech jsem získávala čtyřmi způsoby. Zprvée, zúčastněným pozorováním na bohoslužbách obou církví. Dále jsem provedla polostrukturované rozhovory s farářem ČCE a kazatelem CB. Třetí zdroj dat představovaly informace o uspořádání a fungování církví zveřejněné na oficiálních internetových stránkách obou církví. Jako poslední zdroj jsem použila příručky, katechizmy a řády obou církví, které jsou závazné pro všechny sbory a které upravují život sborů i celé církve. V ČCE jsem zvolila *Církevní zřízení a řády ČCE* (2006) zabývající se uspořádáním církve, povinnostmi věřících a fungováním sborů ve znění aktuálním v době výzkumu. Dále jsem vybrala *Agendu Českobratrské církve evangelické* (1983), jež se věnuje průběhu bohoslužeb a předkládá možné bohoslužebné pořádky (např. pro běžná shromáždění, velikonoční a vánoční shromáždění, svatební shromáždění). V CB jsem se rozhodla pro *Vyznání a řád Církve bratrské* (2006) a *Zásady Církve bratrské* (1997). Tyto dokumenty upravují uspořádání CB, život jejich sborů a taktéž povinnosti členů CB.

Uspořádání sborů církve, bohoslužebná shromáždění

Uspořádání církve a její předpisy ovlivňují formu organizace sborů dané církve. Různá míra důrazu na organizovanost církevního života v rámci sboru a na propracování hierarchické struktury jednotlivých částí církve ovlivňuje podobu fungování jednotlivých sborů.

Předpisy obsažené ve studovaných dokumentech⁶ a zabývající se životem sboru se nejčastěji vztahují k *průběhu shromáždění*. S průběhem shromáždění souvisí *podoba shromáždění* (komu a jak je shromáždění uzpůsobeno), *vymezení role kazatele/faráře* a v neposlední řadě i *specializovaných rolí* spojených s plněním určitého úkolu.

Průběh shromáždění v ČCE

Bohoslužebná shromáždění v ČCE se konají „především v neděli jakožto svátku Kristova vzkříšení, o církevních svátcích a při jiných příležitostech vystávajících v životě sboru“ (*Církevní zřízení a řády ČCE* 2006: čl. 1: 2). Za „jiné příležitosti“ se považují např. svatby nebo pohřby. Obdobně definuje konání bohoslužeb i farář sboru v Hradišti. Uvádí, že bohoslužby probíhají každou neděli a ve svátek v Hradišti a přes léto také v kazatelské stanici v Klokočově. Bohoslužby se mohou podle *Církevních zřízení a řádů* konat i jinde než v kostele: „V případě potřeby se bohoslužby mohou konat v rodině, ve zdravotních, sociálních a jiných zařízeních.“ (*Církevní zřízení a řády ČCE* 2006: čl. 1: 4). Farář v Hradišti zmiňuje tuto možnost nepřímo také (Kučera 2007):

Chodím občas do nemocnice, ale to patří spíše k pastýřské práci faráře [...].

ČCE má i kaplany v nemocnicích a ve věznicích [...]. Dokonce jeden čas byl

⁵ Nejvhodnější by byl výběr sboru ČCE v Chrudimi a sboru CB taktéž v Chrudimi, oba sbory by se nacházely v jedné obci se stejnými demografickými charakteristikami. Chrudimský sbor ČCE však v době výzkumu neměl vlastního faráře a spravoval jej farář sboru v Hradišti. Hradištský sbor je nejbližším sborem ve stejném seniorátu, proto jsem nakonec zvolila sbor ČCE v Hradišti.

⁶ *Církevní zřízení a řády ČCE* (2006), *Agenda Českobratrské církve evangelické* (1983), *Vyznání a řád Církve bratrské* (2006) a *Zásady Církve bratrské* (1997)

hlavní vězeňský kaplan z naší církve [...]. I já jsem pracoval dlouhou dobu v pardubické věznici, asi deset let.

Samotná bohoslužba se skládá z několika pevně ustanovených prvků, jež se vždy opakují ve stejném pořadí: čtení z Bible, písně, kázání, modlitby, Večeře Páně⁸ (Večeře Páně se koná několikrát do roka a je jí pevně vyhrazen čas v průběhu bohoslužby), ohlášky⁹ a sbírka. Jasně uspořádání průběhu bohoslužby podporuje i jedna z úvodních pasáží *Agendy* (1983: 15):

Ani typy bohoslužebných pořádků, které uvádíme v agendě, nechtějí být závazným zákonem. Je možné, aby si sbor zvolil jeden z předložených typů a při něm setrval. Je rovněž možné [...] užívat různých formulářů. V případě, že by se některá staršovstva rozhodla spojovat jednotlivé prvky různých formulářů, necht se to děje s pozorným přihlédnutím k pokynům direktoria [...] a s vědomím, že každý, zde uvedený bohoslužebný pořádek, představuje organický celek.

Agenda na jednu stranu zdůrazňuje možnost volby a uvážení staršovstva sboru, na druhou stranu se sama prezentuje jako následováníhodný předpis.

Druhým tlakem působícím na neměnné uspořádání průběhu bohoslužeb je samotný sbor:

Průběh shromáždění hodně záleží na kazateli, na staršovstvu a na typu sboru [...]. Ono změny průběhu bohoslužeb se prakticky dějí. Když přijde mladý farář na sbor a chce zavést to, co si myslí, že je správné nebo to, na co byl zvyklý [...]. Někdy je jeho záměr přivítaný a někdy se proti němu zvedne vlna nevole [...]. Někdy ale změnu nejde provést: někdy je třeba sbor velice tradiční, nebo se nachází ve fázi, kdy je háklivý na jakékoli změny [...]. Tradice se pomalu mění, ale nejde to ze dne na den. (Kučera 2007)

Průběh bohoslužby ve sboru ČCE v Hradišti se vyznačuje ještě dalšími charakteristikami. Celá bohoslužba je vždy v předstihu naplánována: farář/ka¹⁰ si dopředu připravuje čtení z Bible, text kázání a vybírá vhodné písně, kurátorka sboru píše ohlášky. Důkladná příprava a všeobecně sdílená znalost „takhle se to v Hradišti dělá“ posilují setrvačnou tendenci průběhu bohoslužeb (řečeno jinak, zpomalují inovativní proměny). Institucionalizaci průběhu bohoslužby stejně jako místní tradici umocňuje formálnost zahájení a zakončení bohoslužby. Na začátku hrají varhany a středem kostela vchází farář nebo farářka směrem ke stolu Páně. Ve chvíli, kdy se postaví za stůl Páně, varhany utichnou a farář/ka přečte první text z Bible. Po celou dobu shromáždění stojí. Obdobně probíhá i ukončení bohoslužby. Před poslední písní se shromáždění postaví a po písni odchází nejprve farář/ka a po ní teprve účastníci bohoslužby. Nakonec farář/ka stojí u dveří kostela

⁷ Konkrétní uspořádání se v jednotlivých sborech může odlišovat podle místních zvyklostí a podle toho, jakým formulářem *Agendy* se sbor řídí.

⁸ Večeře Páně je svátost vysluhovaná v křesťanských církvích. V protestantských církvích (tj. i v ČCE a CB) se od husitských válek vysluhuje podobojí. Věřící přijímají jak chléb, tak i víno znázorňující tělo a krev Ježíše Krista. Vysluhování Večeře Páně odkazuje k ukřižování Ježíše a na jeho obětování se. Zároveň má symbolizovat jednotu křesťanů u jednoho stolu (*Agenda* 1983: 25-27).

⁹ Ohlášky se konají v průběhu shromáždění podle zvyklostí sboru. Během ohlášek pověřená osoba informuje o dění ve sboru a církvi, o programu na další týden nebo o jiných, pro sbor důležitých, záležitostech.

¹⁰ ČCE umožňuje ženám i mužům, aby působili ve sborech jako kazatelé nebo faráři. V Hradištském sboru se jedná o manželský pár faráře a farářky (ne paní farářové). Naopak CB upřednostňuje jako kazatele muže, ženy se mohou stát kazatelkami pouze ve výjimečných případech.

a odcházejícím podává ruku. Tyto neměnné a jasně od ostatních odlišitelné prvky přispívají k formalitě bohoslužby i k dodržování místně ustálené tradice.

Průběh shromáždění v CB

Bohoslužebná shromáždění v Církvě bratrské se konají, stejně jako v ČCE, v neděli a v jiné církevní svátky a při příležitostných událostech (pohřby, svatby, instalační shromáždění¹¹) (*Vyznání a řád Církvě bratrské* 2006: čl. 17):

Neděle je pro křesťana odděleným dnem Páně [...]. Využívá tento den především k návštěvě sborového shromáždění, k osobnímu ztišení, ke svědectví i k pastorační a misijní službě.

Ve sboru CB v Chrudimi bohoslužebná shromáždění probíhají v místní modlitebně. Připouští se však i jiné místo konání (*Vyznání a řád Církvě bratrské* 2006: čl. 89: 1):

Shromáždění se konají v modlitebnách, v kostelech, v pronajatých místnostech, bytech a výjimečně, zejména při kitech ponořením, i ve volné přírodě; evangelizační shromáždění se mohou konat i na ulicích a veřejných prostranstvích.

Průběh shromáždění, forma jeho zahájení a ukončení, stejně jako uspořádání prvků spadají plně do kompetence sboru. Sbory CB charakterizuje značná odlišnost zvyklostí a různorodost průběhu shromáždění (*Vyznání a řád Církvě bratrské* 2006: čl. 87: 1):

Náplní shromáždění Církvě bratrské je především čtení Písma a kázání Božího slova, dále svědectví, zpěv, modlitby, požehnání [...]. V rámci shromáždění se konají rovněž např. křty, slavení svaté večeře Páně, požehnání dětí, svatby i pohřby [...]. Z hlediska liturgického se shromáždění vyznačují značnou volností.

„Já jsem za Církev bratrskou vděčný v tom, že není celá stejná [...], že se do ní vejde více forem bohoslužby, že nemá striktně stanovená pravidla a liturgii“, říká k otázce na průběh shromáždění kazatel sboru CB v Chrudimi (Jelínek 2007).

Liturgická volnost neznamená v chrudimském sboru CB naprostou proměnlivost a nepředvídatelnost všech prvků bohoslužby. I zde se v průběhu let ustanovila určitá tradice, jež se pomalu pozměňuje. Kazatel sboru CB v Chrudimi situaci popisuje takto (Jelínek 2007):

Každý sbor si vytváří určitá nepsaná pravidla, aby průběh shromáždění nebyl chaotický, aby tu přeci jenom nějaký řád při shromáždění vládl [...]. Když jsem do sboru v Chrudimi před dvanácti lety přišel, tak shromáždění mělo jinou podobu [...]. Postupně se shromáždění upravilo, ale trvalo to celá léta.

Ustanovená tradice se v popisovaném sboru ovšem nedodržuje s naprostou přesností. Účastníci shromáždění, cítí-li potřebu, mohou do průběhu shromáždění zasahovat čtením z Bible, podáním svědectví, vyprávěním prožitků nebo vlastní modlitbou. Vstupování do průběhu shromáždění se nejčastěji děje během písní chval, na začátku či na konci kázání. Je zde tak vytvořen prostor pro změny průběhu shromáždění. S liturgickou volností souvisí neformálnost zahájení a ukončení bohoslužby. Kazatel shromáždění zahajuje slovy: „Myslím, že už jsme tady všichni

¹¹ Během instalačního shromáždění je ordinovaný kazatel (kazatel, který má předepsané vzdělání a absolveroval vikariát) uváděn do služby v určitém sboru (*Vyznání a řád Církvě bratrské* 2006: čl. 31: 2, 6, 7).

a že dnes už nikdo další nepříjde, tak bychom mohli začít.“ A končí větou: „Děkuji vám, dnes už nic víc připraveného nemám“.

Institucionalizovaná liturgická volnost, neformálnost zahájení a ukončení shromáždění i prostor pro příspěvky ze strany účastníků dává sboru možnost uzpůsobovat průběh shromáždění místním potřebám. Neformálností, volností a prostorem pro příspěvky účastníků se obrušují hrany dělící účastníky shromáždění na kazatele a posluchače. V CB lze mluvit o aktivnějších a pasivnějších účastnících bohoslužby, v ČCE naopak o vymezených rolích posluchačů (publika, příjemců sdělení) a vysílatele sdělení, tedy faráře či jiných speciální rolí pověřených jedinců.

Uspořádání i celkovou podobu shromáždění lze v chrudimském sboru CB proměňovat podle potřeby. Organizační nedirektivnost předpisů s sebou přináší prostor pro jednání podle aktuálních potřeb a požadavků sboru. Kazatel sboru CB v Chrudimi říká (Jelínek 2007):

Při hledání vhodné formy shromáždění jde vždycky o to, aby vyhovovala všem. Je třeba dosáhnout určitého konsenzu. Nelze posunout začátek shromáždění až na desátou jen proto, že se třeba někomu nechce vstávat. Zbylých 80 procent sboru z toho bude mít pupínky, že nestihne včas uvařit oběd.

Při uspořádání i načasování shromáždění se vybírá z možných alternativ a podle požadovaného cíle (shromáždění by mělo vyhovovat většině sboru) se volí prostředky (kdy se bude shromáždění konat a jakou formou).

Podoba shromáždění v ČCE

Podobu průběhu shromáždění ve sboru ČCE v Hradišti určují předpisy a místní zvyklosti. Vedle specifické podoby bohoslužeb lze vysledovat další znaky nedělního shromáždění.

Nedělní bohoslužba představuje centrum dění ve sboru. Neděle se vnímá jako nejdůležitější den v týdnu: „Bohoslužby se konají především v neděli jakožto svátku Kristova vzkříšení“ (*Církevní...* 2006: čl. 1: 2) a zároveň se na bohoslužbě schází nejvíce členů sboru. Obvyklá účast na bohoslužbách se pohybuje okolo 60 osob (sbor čítá zhruba 150 členů). Vzhledem k rozdělení rolí během bohoslužby na „posluchače“ a „vypravěče“ se celá bohoslužba odehrává na úrovni příběhů. Farář/ka vypráví příběh, zdůvodňuje jednání jednotlivých osob a vysvětluje následky jejich činů, případně se snaží starodávný biblický příběh přiblížit obdobným příběhem z vlastního života nebo úryvkem z knížky:

Milí bratři a milé sestry, milí přátelé, text pro dnešní společné přemýšlení je přečtený text z Lukášova evangelia o poslední večeři Ježíše s učedníky [...]. V týdnu jsem zažila několik událostí vztahujících se k Ježíšově poslední večeři a tak se chci s Vámi o ně podělit. (Kučerová 2007)

Dále vypráví příběh o dětech, které si mezi sebou při výuce náboženství rozdělují pečenou placku. Farář/ka vypráví, shromáždění poslouchá. Teprve po skončení poslední písně spolu lidé začínají mluvit. Bohoslužba tak odpovídá spíše potřebám a požadavkům dospělých, kteří vydrží hodinu až hodinu a půl sedět, poslouchat a sledovat pokyny faráře. Pro děti je bohoslužba příliš strukturovaná a dlouhá. Výjimku tvoří bohoslužby pro děti konající se první neděli v měsíci, kdy se forma bohoslužeb uzpůsobuje dětem (přesto na „dětskou neděli“ mnoho dětí nedochází).

Děti navštěvují především výuku náboženství probíhající několikrát v týdnu. Jsou rozděleny do několika skupin podle věku a scházejí se odpoledne na faře na „nábožko“. Hradištský sbor charakterizují čtyři rysy: děti sváží farář/ka autem, výuku náboženství vede sám/a farář/ka, kromě náboženské výuky probíhá ještě další program (výlet, hra, čtení z knížky,...) a náboženství dětí se koná v jiné dny a v jiný čas než bohoslužby:

Specifikem našeho sboru je častá výuka dětí. To je dáno způsobem, který jsme tu zavedli my [farář a jeho žena – poznámka PZ], když jsme přišli [...]. Děti se sváží autem, protože jiná doprava do Hradiště není [...]. Diaspora je rozsáhlá, děti přivážíme z velkého okruhu, dokonce až z Chrudimi [téměř 20 km z Hradiště – poznámka PZ]. Někdy musíme svázet i dvěma auty [...]. Teď se prakticky veškeré náboženství pro děti koná na faře, protože sem chodí děti nejraději [...]. Snažím se, aby na setkáních jak dětí, tak dospělých, vždy byl vedle náboženské tematiky ještě druhý program, který může být i humorný: povídka, film, hra, někdy si jen povídáme. (Kučera 2007)

Ve sboru v Hradišti nastává paradoxní situace. Na jednu stranu sbor usiluje o uzpůsobení programu dětem a o jejich udržení ve sboru (např. zavedením tzv. „dětských nedělí“), na druhou stranu děti vyčleňuje. Děti se scházejí na program po jednotlivých vrstevnických skupinách, setkávají se mezi sebou a s farářem. Vnímají normy dětské skupiny a vrůstají do ní, nebo-li socializují se do skupiny vrstevníků.¹² Do kostela na bohoslužby docházejí především, pokud vůbec, o rodinných nedělích. Jejich kontakt se sborem jako celkem se značně omezuje. Děti se začleňují do skupiny jiných dětí a k nim si vytvářejí vazby. Ke sboru jako celku vznikají pouze slabá pouta.

Podoba shromáždění v CB

Stejně jako v hradištském sboru ČCE, i pro chrudimský sbor CB je nedělní bohoslužba nejdůležitějším místem setkávání a centrem dění (*Vyznání a řád Církve bratrské* 2006: čl. 17):

Neděle je pro křesťana odděleným dnem Páně, v němž odkládá všední práci a zvláště se soustřeďuje na Boží věci. Využívá tento den především k návštěvě sborového shromáždění.

Obvyklá účast na bohoslužbách se pohybuje okolo 30–40 lidí (sbor čítá zhruba 50 členů). Oproti sboru ČCE v Hradišti se většina bohoslužby odehrává na úrovni vztahů (*Zásady Církve bratrské* 1997; kurziva původní):

Důraz na obecenství určuje i *způsob shromáždění* v naší církvi. Jsou zaměřena především k pěstování společenství s Bohem a mezi věřícími.

Účastníci shromáždění mezi sebou po dobu trvání shromáždění komunikují. Zdraví se, povídají si, odcházejí se podívat na děti nebo se střídají v jejich hlídání. Význam vztahů ve sboru zdůrazňuje i kazatel sboru (Jelínek 2007):

Pastýř by měl být přítel [...]. Dávám přednost osobnímu vztahu, kdy o sobě víme, někdy až moc, co kdo prožívá [...]. Lidé potřebují vztah, potřebují mít

¹² Tento typ socializace lze chápat přesněji jako sekundární socializaci, kdy dochází k internalizaci subsvětů založených na institucích. Náboženská realita se prezentuje jako spojená s určitým místem (fara), s konkrétním představitelem náboženské reality (farář/ka) a s konkrétním věděním (výklad Bible) (Berger 1999: 136-144).

někoho blízkého a potřebují mít k někomu důvěru. A někdy člověk nemá jinou možnost, než tento vztah najít v církvi.

O vztazích mluví i v souvislosti se stáváním se členem sboru (Jelínek 2007):

Účast cizích na evangelizačních shromážděních není vysoká, spíše do sboru přicházejí noví lidé na základě osobních vztahů s někým ze sboru [...]. Domácí skupinka¹³ slouží často k tomu, že lidé chodí nejprve tam, a pak teprve přijdou do sboru. Vytvoří se vztahy ve skupince, a pak teprve se sborem [...]. Ideální by bylo, když by podobným způsobem fungovala i mládež.

Celkově lze shromáždění CB v Hrudimi charakterizovat jako zaměřená na vztahy, naplněná hlasy účastníků a v důsledku toho i neformálnější než shromáždění ČCE v Hradišti.

Nedělní shromáždění se přizpůsobují potřebám dospělých i dětí. Začátku shromáždění a zpěvu chval¹⁴ se účastní všichni, dospělí i děti. Po jejich skončení dospělí zůstávají v modlitebně poslouchat kázání a děti se rozdělují na větší a menší a odcházejí na vyučování náboženství vedené některým členem sboru.

Na rozdíl od sboru ČCE v Hradišti zde dochází k socializaci dětí na dvou úrovních: začleňují se do své vyučovací skupiny a zároveň si vytvářejí vztahy se sborem jako celkem. Děti navštěvující pravidelně bohoslužby poznávají jiné členy sboru (ty, kdo je vyučují, i ty, kdo se účastní bohoslužby), místní zvyky a tradice. Náboženská realita se stává realitou reprezentovanou širší skupinou lidí, nejen kazatelem a dětmi ze skupiny. Spíše pak může usilovat o charakter nomosu či posvátného baldachýnu, o podobu všezastřešujícího rámce světa a třídicího mechanismu zkušeností (Berger 1990, 2005).

Role faráře, specialisté a jednání účastníků shromáždění v ČCE

Bohoslužbu ve sboru ČCE v Hradišti vede farář/ka sboru podle místně ustáleného schématu. Až na kurátorku sboru, která připravuje ohlášky, je na celém shromáždění jediným mluvčím člověkem farář/ka. Farář/ka řídí shromáždění pomocí přímých nebo nepřímých instrukcí. Přímá instrukce má podobu věty: „zazpívejme píseň číslo 325“ nebo „prosím shromáždění, aby povstalo“. Nepřímá instrukce zní: „dnešní čtení je zapsáno v...“ nebo „modleme se modlitbou Páně...“ (shromáždění povstane a po skončení čtení, modlitby si všichni zase sednou). Faráře/ku charakterizují dva výrazné vnější znaky. Farář/ka jako jediný/á z celého shromáždění sedí při zpívání písní odděleně v lavici umístěné proti ostatním lavicím v kostele a dívá se na celé shromáždění. Při čtení z Bible a při kázání stojí za stolem Páně nebo na kazatelně.

Farář/ka se odlišuje od ostatních nejen svým umístěním, ale i oblečením. Obléká se do černého taláru s bílými tabulkami.¹⁵ Farář/ka se svého postu ujímá na

¹³ Domácí skupinka je setkáním věřících během týdne u někoho v domácnosti naplněné modlitbami, společným čtením Bible a rozmyšlením nad otázkami víry. Domácí skupinku může vést i některý ze členů sboru, vždy by o jejím konání mělo být informováno staršovstvem (Jelínek 2007).

¹⁴ Chvály jsou melodicky i rytmicky jednodušší, přesto výrazné písně zpívané cca 15–20 minut za doprovodu kytary na začátku shromáždění. Jejich text je veršovaný, snadno zapamatovatelný, jednotlivé sloky se často opakují.

¹⁵ Talár - černý liturgický oděv sahající po kotníky, považuje se za specifikum církvi vzešlých z reformace. Talár ponechává volné pouze ruce, krk a hlavu. Ordinovaný kazatel má právo nosit k taláru bílé tabulky. Některé církve vycházející z reformace, mezi nimi Církev bratrská, nepoužívají žádný talár ani jiný liturgický oděv (Poradní odbor teologický 2005).

základě pověření sborem a podepsání povolávací listiny zavazující ke službě sboru. Činnost faráře, její náplň i způsob vykonávání určuje předpis, především *Církevní zřízení a řády ČCE*. Autorita faráře během bohoslužeb je tedy z hlediska předpisů formální, nelze však zapomenout na autoritu neformální, kterou má farář/ka „jako člověk“. Faráře/ku sbor ustanovuje jako odborníka na výkon specializované role. Své kompetence může farář předat pouze těm, které sbor nebo předpis také pověřil k výkonu určité speciální role. Předávání kompetencí faráře jiným osobám se značně omezuje.

Specialisté se na vedení bohoslužeb podílejí pouze v malém rozsahu. Kurátorka informuje o důležitých událostech pro následující týden, varhaník doprovází písně, při vysluhování Večeře Páně pomáhá na žádost faráře některý ze členů staršovstva, občas zpívá pěvecký sbor. Vykonávání specializovaných rolí vychází z pověření buď sborem nebo farářem, jednotliví specialisté se těžko zaměňují.¹⁶

Jednání účastníků shromáždění se řídí především instrukcemi faráře a společně sdílenou znalostí: „takhle se to v Hradišti dělá“. Společné vědění slouží zároveň k legitimizaci rozdělení na specialisty, shromáždění jednájí podle pokynů faráře a roli faráře. Shromáždění poslouchá kázání, zpívá písně, vstává a zase si sedá podle pokynů. Zapojuje se v předvídatelných okamžicích a předvídatelným způsobem. Jinak zůstává tiše sedět a jeho úkolem je naslouchat.

Rozdělením rolí a existencí instrukcí, které často zůstávají nevysloveny, se ve shromáždění jasně oddělují ti, co nepřímé instrukce znají, od ostatních. Znalí nepřímých instrukcí vědí, že slova „dnešní čtení je zapsáno v...“ znamenají „postavte se“ a že věta „zazpíváme další píseň“ se překládá jako „můžete se zase posadit“. Rozpoznat jednotlivce neobeznámené s významy nepřímých instrukcí od obeznámených návštěvníků bohoslužeb je jednoduché. Vytváří se, alespoň teoreticky, rozdělení na „znalé“ a „neznalé“, na skupinu těch, kdo do daného sboru pravidelně chodí, a ostatních.

Role kazatele, specialisté a jednání účastníků shromáždění v CB

Kazatel v CB taktéž řídí shromáždění, jen vedení shromáždění nedosahuje takové intenzity jako u faráře v ČCE. Účastníci shromáždění CB v Chrudimi mohou požádat o slovo a sami přispět modlitbou, úvahou nebo čtením z Bible, a tím pozměnit průběh konkrétního shromáždění. Kazatel se při mluvení střídá s jinými: lidé se modlí, zpěv chval vede hudebník, k narozeninám přeje člen staršovstva, přesto kazatel mluví po většinu doby. Shromáždění se odvíjí podle místně ustáleného zvyku představujícího hlavní kostru shromáždění (Jejínek 2007):

„Když lidé přicházejí na bohoslužby, tak svým způsobem potřebují vědět, co je čeká. Forma je sice pružná, ale nelze ze shromáždění vytvořit živel, kdy jednou to bude tak a jindy jinak.

Kazatel sedí odděleně od shromáždění za stolem Páně, odkud čte z Bible, káže a kde zůstává během zpěvu písní. Stejně jako v ČCE, i zde se kazatel dívá ze své

¹⁶ „Kazatelem může být i člen sboru. Staršovstvo ustanoví pomocného kazatele, třeba někoho z presbyterů. Ale i laik může absolvovat kurz u synodní rady a po jeho skončení dostane dekret, že je schopný připravovat svoje kázání a sloužit ve sboru jako pomocný kazatel. Pokud by byl ordinován, může i vysluhovat Večeři Páně. Ale nemůže se stát farářem na sboru, k tomu musí vystudovat teologii.“ (Kučera 2007).

lavice na shromáždění. Od ostatních účastníků se však tolik neodlišuje oblečením. Sice jako jediný přichází do shromáždění v obleku a s kravatou, ale ostatní muži mají na sobě taktéž společenské kalhoty, košili (někteří bílou, jiní barevnou) a svetr. Mírně se tedy liší, specifikace oblečením však není natolik výrazná jako v ČCE.

Kazatele povolal ke službě sbor ve spolupráci s Radou Církve bratrské. Jeho autorita vychází z formálního předpisu (je ordinovaným kazatelem) a z volby sborem, na druhou stranu se i v bohoslužbě projevuje jeho neformální autorita. Členové sboru jej, když žádají o slovo při shromáždění, oslovují křestním jménem. Taktéž během modliteb se za svého kazatele modlí a při prosbách užívají jeho křestního jména.

V průběhu shromáždění se na scéně objevuje několik specialistů. Varhaník hraje k písním, člen staršovstva pomáhá s vysluhováním večere Páně, hudebníci sboru připravují zpěvy chval. Několik rodičů odchází po zpěvu chval s dětmi a věnuje se jim. Všechny tyto role se vyznačují jedním společným rysem – jsou zaměnitelné. Neexistuje zde žádné specifické pověření jednoho člena sboru, který by měl připravit veškeré ohlášky týkající se událostí následujícího týdne. Dětem se nevěnuje stále jedna osoba, ale v přípravě a realizaci dětského programu se střídá lidí několik (i když stejných). Hudebníci nesedí na určitém odděleném místě, ale mezi ostatními ve shromáždění. Usazení do značné míry určují architektonické rysy prostoru modlitebny, kde se např. varhany nacházejí mezi řadou lavic a stolem Páně. Na druhou stranu, i v těchto podmínkách mohlo vzniknout vyhrazené „místo hudebníka“.

Účastníci shromáždění stejně jako ve sboru ČCE v Hradišti jednájí podle instrukcí kazatele. Obvykle jde o nepřímou instrukci vztahující se k modlitební chvíli. Při vybidnutí k modlitbě účastníci shromáždění povstanou a posadí se zase až po jejím skončení. Modlitbu nepředřikává kazatel, ale ponechává se prostor pro vlastní modlitby věřících. Shromáždění se může zapojit podle své úvahy. Existuje možnost přečíst úryvek z Bible, podat svědectví nebo něco vyprávět, či doplnit slova kazatele. Shromáždění zpívá, někteří odcházejí dohlédnout na své ratolesti, které se buď připojují k programu pro děti, nebo volně pobíhají v prostorách modlitebny či celého sborového domu. Některé z dětí si hrají s „bárbínkami“ nebo s autíčky, rodiče se domlouvají, kdo zůstane poslouchat kázání a kdo půjde k dětem. Lidé se aktivně zapojují do průběhu shromáždění a svým jednáním jej částečně utvářejí podle svých aktuálních potřeb a zájmů.

Liturgická volnost praktikovaná v CB a zdejší tradice týkající se pouze hlavních prvků shromáždění, nikoli jednotlivostí, dávají lidem příležitost zapojit se do bohoslužby dle vlastního uvážení a nálady. Spolu s omezením liturgického oblečení se tak zmenšuje rozdíl mezi kazatelem a sborem. Každý z účastníků se může zapojovat do průběhu shromáždění, zůstat nebo odejít podle zájmu. V neustálém ruchu a šumu se jakýkoli pohyb ztratí. Průchozí modlitebna s prosklenými dveřmi a program pro děti souběžný s průběhem shromáždění vytváří vhodný prostor pro rodiče s malými dětmi. Kazatel skutečnost, že do sboru patří řada maminek s dětmi, zmiňuje (Jelínek 2007):

Pokud vezmu v úvahu sociální složení sboru, tak tu mám několik důchodců, několik invalidních důchodců a hodně maminek s dětmi.

Přítomnost velkého počtu dětí na bohoslužbě dokresluje i skutečnost, že na jednom shromáždění se sejde obvykle okolo 30–40 dospělých a zhruba 20–25 dětí

(ovšem do sboru patří i dvě početné pěstounské rodiny). Chrudimský sbor CB v průběhu shromáždění vytváří vhodný prostor pro socializaci dětí do sboru i do skupinových zvyklostí.

Působení na život jednotlivce

Uvažované dokumenty ČCE a CB se nezabývají pouze organizační strukturou dané církve, ale také v různé míře usilují o působení na život svých členů a o uložení určitých pravidel chování. Předpisy se zaměřují především na tři oblasti života jednotlivce: na *každodenní život*, na *život rodiny* a na *manželství*.

Působení na život jednotlivce v ČCE

Pro každodenní život svých členů uvádí ČCE pouze obecná doporučení (*Církevní zřízení a řády ČCE* 2006: čl. 4: 1):

Členové [sboru] stojí v nejrůznějších situacích a vztazích v rodině, v zaměstnání, v sousedství, ve veřejnosti. Zde mají dosvědčit evangelium, jež přijali. Každodenní život je příležitostí, jak osvědčit víru a poslušnost, prokazovat lásku a trpělivost, vyjádřit naději a odvahu [...]. Zvěstované Boží slovo svou povahou směřuje do reálného života a poskytuje základní orientaci pro životní volby a rozhodování, aby měly dobrou budoucnost.

Jediný konkrétnější bod týkající se života jednotlivce se nachází v oddíle „Práva a povinnosti členů církve“ a říká (*Církevní zřízení a řády ČCE* 2006: čl. 2: 2):

Od svých členů [ČCE] žádá, aby pilně četli Písmo svaté, aby setrvali v bratrském obecenství života kolem Slova Božího a svátostí, vychovávali spolu s církví své děti ve víře, společně oslavovali Boha, osvědčovali svou víru životem podle evangelia, v lásce sloužili svým bližním a nesli odpovědnost za zajištění hmotných potřeb církve.

Žádný přesnější „návod“ zabývající se problematikou každodenního života člena sboru nenajdeme. Katechetická příručka *Cesta života* (Smolík 1991) zmiňuje problematiku volného času, práce, vztahu ke kultuře, vědě, technice a státu. Obecně klade důraz na zvážení situace a odpovědnou volbu hodnot, neodsuzuje ani techniku, ani záliby člověka, pouze zdůrazňuje potřebu odpovědného přístupu a nezapomínání na pozitivní i negativní dopady různých činností. Podle faráře sboru ČCE v Hradišti se tato církev vyznačuje „neznalostí“ pojmu náboženská povinnost, která by vyžadovala po svých členech plnění určitých povinností.

Problematiku manželství ponechává ČCE taktéž bez konkrétnějších zásad. *Církevní zřízení a řády ČCE* (2006) se o manželství vůbec nezmiňují. *Agenda Českobratrské církve evangelické* (1983: 172–191) nabízí předlohy pro vedení svatebního shromáždění, popisuje jednotlivé typy párů uzavírajících manželství (věřící a nevěřící) a říká, že křest není podmínkou pro uzavření sňatku v evangelickém kostele. V rodinném životě se vyžaduje osvědčování víry, čtení Bible a vychovávání dětí ve víře. Další diskuze a příspěvky na téma manželství a život v manželství lze nalézt v časopisech a knihách vydaných v ČCE. Žádný z textů ale nepředstavuje závazek, jenž se musí dodržovat.

Na rozvod se ČCE dívá jako na nutnou alternativu, která přichází na řadu, pokud se manželství nedá udržet (Titěra 2001):

Rozvod představuje nouzový pruh vedle silnice, kam zajedu, pokud selžou všechny brzdy. A musím počítat, že rozbiji minimálně auto a zachraňuji holý život.

Agenda Českobratrské církve evangelické rozvod připouští, pokud ztroskotá úsilí o smíření manželů. Ten, kdo se rozvedl, může uzavřít nové manželství.

Do života rodiny ČCE zasahuje minimálně. Doporučuje vychovávat děti ve víře, pravidelně se věnovat studiu Bible a dokazovat svoji víru skutky v reálném životě, např. v zaměstnání, na veřejnosti nebo v rodinném životě. Ostatní oblasti života rodiny ponechává na uvážení každého člověka, přičemž mu nabízí všeobecná vodítka, jako je desatero nebo blahoslavenství.

Celkově ČCE zdůrazňuje svobodu každého jednotlivce a jeho právo rozhodnout se sám. Je schopna při hledání řešení konkrétní situace odkázat na obecnější principy jednání. Mantinely pro rozhodnutí, co je špatné a co správné, jak se mám chovat a jak ne, ponechává otevřené, neurčité a velmi široké.

Působení na život jednotlivce v CB

Život člena CB podléhá mnohem větší regulaci a konkrétnějším pravidlům než v ČCE. Církev bratrská klade jasnější požadavky říkající co, kde, kdy a jak dělat či nedělat.

Do každodenního života vybavuje CB své členy sadou přesnějších i obecnějších návodů týkajících se širších i soukromých vztahů. Lidé mají žít v lásce ke druhým, sloužit Bohu nejen v neděli, ale i v týdnu, napomínat ty, kteří zapominají na Boží přikázání a potěšovat smutné (*Zásady Církve bratrské* 1997: čl. 3: 1). Požaduje se také studium Bible, osobní ztišení, modlitby a pravidelné navštěvování pobožností a vyučování ve sboru. Člověk se má vyhýbat nekritickému přejímání sekulární stupnice hodnot i životního stylu okolí, má žít podle Božích zásad a sloužit ku prospěchu druhým. Ustanovuje se kontrola nad životem každého jednotlivého člena sboru. Členové podléhají vedení, napomínání a kázni ze strany ostatních členů sboru, kazatele a staršovstva. Kromě života člověka *Řád Církve bratrské* (2006: čl. 13) konkretizuje vztahy člena sboru se sborem a okolím. Plnoprávní členové sboru¹⁷ se mají podílet na vytváření sborového obecenství a vykonávat svěřené úkoly, rozvíjet společenství v rámci sboru. Všichni se mají vyhýbat společenství, kde by jejich víra mohla být oslabena. Upravuje se i problematika stěhování členů nebo jejich dlouhodobého pobytu mimo sbor. Členové sboru jsou povinni ohlašovat veškeré osobní změny jako změnu bydliště, stavu nebo narození dětí, ale také dlouhodobější pobyt mimo sbor či, jak se doporučuje, hospitalizaci. Při ohláškách během nedělního shromáždění pak kazatel a účastníci shromáždění informují o těch, kteří se na shromáždění nemohli nedostavit.

Pro uzavírání manželství platí v CB doporučená pravidla. Manželství mají spolu uzavírat lidé věřící, pokud je jeden z manželů nevěřící, měl by druhý usilovat o obrácení svého partnera na víru. V průběhu manželství se podporují „tradiční“

¹⁷ „Za plnoprávné členy jsou přijati ti, kteří odpovědně vyznávají, že vírou přijali Ježíše Krista jako svého osobního Spasitele a Pána [...] a svým životem to dosvědčují. Toto vyznání se děje v rozhovoru před staršovstvem a v rámci členského slibu před sborovým shromážděním. Vyznání ústy musí být potvrzováno známkami nového života. [...] Přijetí za plnoprávného člena je podmíněno křtem.“ (*Vyznání a řád církve bratrské* 2006: čl. 10: 2, 4).

role ženy a muže, rozdělení na „živitele a pečovatelku o rodinný krb“ (*Vyznání a řád Církve bratrské* 2006: čl. 21: 1):

Křesťanští manželé mají svým vztahem zobrazovat jednotu Krista a jeho církve. Muž má jako hlava rodiny milovat ženu jako Kristus církev a žena má být podřízena muži jako církev Kristu.

I přes rozdělení rolí se nezapomíná na rovnost obou partnerů, ohleduplnost a vzájemný respekt ve společném životě.

Na rozvod se CB dívá jako na biblicky nepřijatelný a zdůrazňuje řešení problémů manželství jinou cestou. Platnost pravidla nerozdělitelnosti manželství ale nedosahuje absolutnosti. Jak říká kazatel sboru CB v Chrudimi, i CB podléhá zákonům našeho státu a manželství se nemá uměle udržovat, pokud by přinášelo utrpení a lidé by spolu dále žili jen proto, že se nemohou rozejít (Jelínek 2007).

Ani oblast života rodiny nezůstává v CB nepovšimnuta. Rodina by měla rozvíjet živé společenství víry, pěstovat znalost Bible a modlit se. Duchovní život rodiny se řídí potřebami jednotlivých členů. Rodiče zodpovídají za výchovu svých dětí ve víře, zpívají s nimi duchovní písně, svým životem dětem slouží jako následování hodné příklady. A taktéž vedou děti k zapojování se do života sboru a k účasti na programech pro děti (*Vyznání a řád církve bratrské* 2006: čl. 22: 1, 2).

V oblasti zasahování do života jednotlivce najdeme mezi ČCE a CB výrazné rozdíly. Zatímco ČCE ponechává většinu oblastí života jedince na vlastním uvážení a nabízí pouze obecná pravidla k následování, CB se jednotlivými oblastmi zabývá konkrétněji a poukazuje na možné (a doporučené) způsoby jejich řešení. ČCE vnímá náboženství jako jednu z oblastí života člověka, která by se sice měla prolínat i s jinými oblastmi, ale je ve své podstatě oddělená a svébytná (Kučera 2007):

Pro lidi v naší církvi, hlavně bych řekl, že pro mládež, je svoboda takovým hlavním zaklínadlem. Běda něco zakázat, běda říct, že se něco nemá, protože to je jako když se dá býkovi červený hadr. Já jako evangelík můžu všechno. Můžu střídat partnery, můžu chlastat, můžu brát drogy, můžu já nevím co všechno a do toho mi náboženství nemá co kecat. Nebo, náboženství mě jenom osvobozuje, ale k ničemu mě nenutí, k ničemu mě nezavazuje.

K označení situace, kdy se oblast náboženská stává jednou z mnoha jiných oblastí života a neurčuje jednání v nich, používá Dobbelaere (1999: 241) termín „kompartimentalizace“ (compartmentalization). Každý o umístění náboženské reality v rámci vlastního života a o jejím postavení nad nebo mezi jinými realitami rozhoduje sám. Osvobození od náboženských povinností reflektuje pluralitní situaci, kdy v rámci společnosti neexistuje jen jeden zastřešující nomos¹⁸, ale nabízí se jich více a člověk si mezi nimi vybírá (Berger 1997). Sbor ČCE v Hradišti se přizpůsobuje sekularizaci na individuální úrovni (Dobbelaere 1999) neboli sekularizaci vědomí (Berger 1997), kdy ponechává jednotlivce, aby si „zařízení svého obývacího pokoje (tedy podobu své víry) vybral sám“. Naproti tomu CB usiluje o postavení náboženství jako všezastřešujícího nomosu v životě jednotlivce. Náboženská realita se stává spojujícím prvkem pro různé oblasti života, získává

¹⁸ Ve většině moderních společností neexistuje pouze jeden jediný všeobjímající nomos. Vedle sebe jich koexistuje více a záleží na jedinci, který z nich si vybere. Jednotlivé názory a hodnoty ve společnosti si navzájem konkurují, stejně jako různé pohledy na svět. Můžeme mluvit o pluralitní situaci (Berger 1997: 12).

nad nimi nadřazené postavení a určuje jednání v nich, funguje jako smysluplný řád umožňující třídění zkušeností a významů, pojmenovávání jednotlivých aktivit, vytváří strukturu věrohodnosti dávající chaosu řád (Berger 2005).

Mohlo by se také říci, že v ČCE probíhá delegování náboženské paměti na specialisty tak, jak jej pomocí konceptu *vicarious memory* (zprostředkovaná, delegovaná paměť) popsala Davie (2000). Udržování náboženské paměti je zde svěřeno specialistům, tedy farářům a farářkám. Po ostatních členech sboru se nevyžaduje ani její důkladná znalost, ani pravidelná participace na jejím udržování (např. na životě sboru nebo pravidelnou účastí na bohoslužbách), stejně jako se nepožaduje její postupné získávání (např. účastní na dalších aktivitách sboru nebo samostatným studiem Bible či vedením ze strany zkušenějších účastníků sboru). CB se s potřebou uchovat vědění vypořádává odlišně. Místo delegace vědění na určité jedince usiluje o uchování náboženské paměti u všech jejích členů. Spíše než na odborníky se spoléhá na aktivní členy církve, kteří potřebné vědění udrží a budou předávat méně aktivním členům i další generaci.

Závěr

Z předchozího textu vyplývá, že ČCE a CB se s různým důrazem zaměřují na dvě oblasti, pomocí kterých se snaží zajistit fungování svých sborů: na strukturování sborů církve a na působení na život členů církve. ČCE se více zaměřuje na strukturování církve. Na úrovni správy sboru a průběhu bohoslužeb se prosazují spíše konkrétnější pravidla týkající se postavení sboru v rámci celé církve či formy jednotlivých částí bohoslužby. Na rovině života jednotlivce se zdůrazňuje svoboda každého rozhodnout se podle sebe a svého uvážení.

Situace v CB se liší. Na úrovni správy sboru a organizace bohoslužeb se ponechává více rozhodnutí na každém sboru a neexistují doporučené bohoslužebné pořádky. Do oblasti života jednotlivce se naopak zasahuje konkrétnějšími požadavky vztahujícími se ke každodennímu životu, manželskému soužití i životu rodiny.

V obou sborech se zdá, že velmi záleží na osobě kazatele/faráře působícího v daném sboru. Tam, kde je farář/kazatel ochoten udělat pro svůj sbor více, než mu stanovují předpisy, kde se členy sboru mluví nejen o náboženské, ale i o zcela světské a lidské problematice a udržuje s nimi živé kontakty, vytváří se pravděpodobně živější a větší sbor. Záleží i na členech sboru, do jaké míry se sami od sebe podílejí na životě sboru a zda jsou ochotni na sebe převzít některé z úkolů prospěšných pro celý sbor.

Objevuje se i otázka zobecnitelnosti poznatků ze dvou sborů na celé církve. Vzhledem k řadě sborových specifík plynoucích z formy předpisů o fungování sborů zůstávají některé poznatky platné pouze pro daný sbor. Jiné, vycházející především z dokumentů a řádů obou církví, by měly být zobecnitelné na církve jako celek. Obě úrovně, sbor a církve jako celek, jsem se snažila rozlišit.

A nakonec ještě jeden poznatek. Nedávno jsem opět navštívila bohoslužbu sboru ČCE v Hradišti. Byl to ten samý sbor, kde jsem se na jaře věnovala svému výzkumu, ale vlastně nebyl. I přes všechnu snahu nezasahovat do dění ve sboru jsem svými diskuzemi s farářem a farářkou přispěla k urychlení změn ve výuce dětí. Oba, farář i farářka, uznali, že „nedělka“ (nedělní bohoslužba, nedělní program) pro děti v době, kdy „dospěláci“ poslouchají kázání, není špatná věc. Při bohoslužbě

po prvním čtení se tak přítomné děti zvedly a odešly na vlastní program, v jehož přípravě se střídají různí členové sboru. Ve sboru se objevily hned dva nové prvky – nedělní program pro děti a zapojení členů sboru do přípravy programu pro děti. Má snaha zjistit, jak věci fungují, vedla k situaci, kdy objevená pravidla přestala ve sboru platit. Sbor se proměnil a některé prvky přestaly být takovými, jaké jsem je poznala. Život ve sboru se nezastavil, jde dál a já jsem jej zachytila tak, jak vypadal v jednom časovém bodě.

Celou studii, rozepsanou na mnoha předchozích stranách, lze shrnout do stručného schématu (schéma 1).

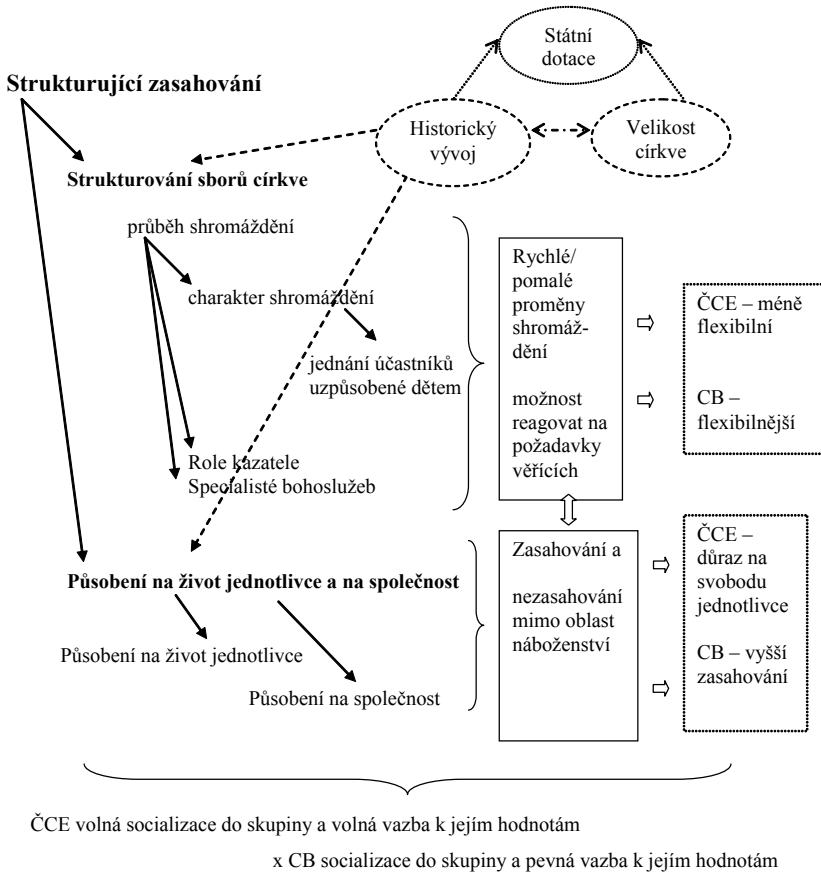

Schéma 1
Strukturující zasahování

Seznam použité literatury

- Berger, P. L.** 1990. *The sacred canopy: elements of a sociological theory of religion*. New York: Doubleday.
- Berger, P. L.** 1997. *Vzdálená sláva. Hledání víry v době lehkověrnosti*. Brno: Barrister & Pripical.
- Berger, P. L.** 2005. [1967]. „Náboženství a konstrukce světa.“ In: Lužný, D. (ed.). *Řád a moc. Vybrané texty ze sociologie náboženství*. Brno: Masarykova univerzita, 77–98.
- Bruce, S.** 2001. „The Curious Case of the Unnecessary Recantation: Berger and Secularization.“ In: Woodhead, L. – Heelas, P. – Martin D. (eds.). *Peter Berger and the Study of Religion*. London: Routledge, 87–100.
- Davie, G.** 2000. *Religion in Modern Europe. A Memory Mutates*. Oxford: Oxford University Press.
- Dobbelaere, K.** 1999. „Towards An Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Ssecularization.“ *Sociology of Religion* 60, 229–247.
- Dobbelaere, K.** 2002. *Secularizaion: An Analysis at Three Levels*. Brussels: P.I.E. – Peter Lang.
- Filipi, P.** 1998. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. Brno: CDK.
- Luckmann, T.** 1967. *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*. New York: The Macmillan Company.
- Lužný, D.** 1999 *Náboženství a moderní společnost. Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita.
- Smolik, J.** 1991. *Cesta života*. Praha: Kalich (3. vydání).
- Titěra, D.** 2001. „Rozvod...“ *Bratrstvo* 42 (7).
- Dostupné také z <<http://www.balustrada.cz/bratrstvo/text.phtml?0107#literatura2>>; [13.2.2007].
- Wilson, B. R.** 1982. *Religion in Sociological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Církevní materiály

- Agenda Českobratrské církve evangelické*. 1983. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické.
- Církev v proměnách času. 1918–1968. Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*. 1969. Praha: Synodní rada ČCE – Kalich.
- Poradní odbor teologický ČCE, Poradní odbor liturgický ČCE*. 2005. *Liturgický oděv. Materiál PO teologického a PO liturgického pro synod*. [online].
Dostupné z: <http://www.srcce.cz/synod/tisky/tisk_19_12.htm>; [23.3.2007].
- Sto let ve službě evangelia (1880–1980). Jubilejní sborník Církve bratrské*. 1980. Praha: Církev Bratrská.
- Vyznání a řád Církve bratrské*. (2. vydání). 2006. Praha: Rada Církve bratrské.
Dostupné z: <http://cb.cz/main/file/download/201/vyznani_a_rad_cb_2005.pdf>.
- Zásady Církve bratrské*. (2.vydání). 1997. Praha: Rada Církve bratrské v České republice.
Dostupné z: <http://cb.cz/main/file/download/219/zasady_cb_2.vydani.pdf>.
31. synod ČCE. 2006. In: *Církevní zřízení a řady ČCE* [online].
Dostupné z: <<http://www.evangnet.cz/cce/czr>>; [9.2.2007].

WWW zdroje

- ČSÚ. 2003. *Obyvatelstvo podle náboženského vyznání v letech 1991–2001* [online].
Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2003edici/niplan.nsf/t/7A002EABE0/\\$File/41100301.xls](http://www.czso.cz/csu/2003edici/niplan.nsf/t/7A002EABE0/$File/41100301.xls)>; [9. 2. 2007].

McGuire, M.B. 2003. *A guide for begining observation in local religious groups. Notes of observation* [online].

Dostupné z: <<http://www.trinity.edu/mmcguire/religion/observe.htm>>; [9.2.2007]

Neoficiální stránky Českobratrské církve evangelické.

Dostupné z: <<http://www.evangnet.cz>>.

Stránky Církve bratrské.

Dostupné z: <<http://www.cb.cz>>.

Stránky Českobratrské církve evangelické.

Dostupné z: <<http://www.srce.cz>>.

Rozhovory:

Jelínek, P. (kazatel sboru CB v Chrudimi). Březen 2007. Chrudim.

Kučera, J. (farář sboru ČCE v Hradišti). Březen 2007. Hradiště.

Kučerová, R. (farářka sboru ČCE v Hradišti). Březen 2007. Hradiště.

Summary

This article tries to analyze the course of religious life in the community of the Evangelical Church of Czech Brethren in Hradiště and the community of the Brethren Evangelical Free Church in Chrudim. The research is based on the attendance of church services, study of church statues and interviews with the church representatives. Two major differences between two communities can be established: 1) the community of the Evangelical Church of Czech Brethren in Hradiště is strict in observation of procedural rules of church services and the division of roles in the communal religious life, but the church members are relatively free to moderate their own life according to their will; 2) the community of the Brethren Evangelical Free Church in Chrudim is open to improvisations in the course of church services, but more centered on the formulation of the practical "rules of life" binding to all members of the church.

Klíčová slova

Českobratrská církev evangelická, Církev bratrská, sociologie náboženství, bohoslužby

Key words

The Evangelical Church of Czech Brethren, The Brethren Evangelical Free Church, Sociology of Religion, Church Services